Arkeologisk Undersökning

En skadad grav på När

Gotland
När socken
Bomunds i Hammaren 1:15

RAÄ 5:2

Dnr 431-965-10

Peter d'Agnan

c.h.a.b

Rapport 2010:1

C.H.A.B -Centrum för Historisk Arkeologi & Byggnadsvård är ett antikvariskt kunskapsföretag i kulturmiljöbranschen verksamt på Gotland. Vi erbjuder tjänster inom områdena arkeologi och byggnadsvård, privat så som offentligt. Våra kunder är kulturmiljöinstitutioner, exploatörer och kvalitetsmedvetna ägare och förvaltare av äldre byggnader och lägenheter. Vi bedriver också egen forskning inom historisk arkeologi.

Företaget grundades 1997 som ideell verksamhet i samband med räddningsundersökningar av kulturhistoriska lämningar och byggnader. Idag är vi ett mindre företag i ständig utveckling med 1-3 anställda beroende på arbetstryck. Därtill samarbetar vi samt anställer flera partners.

Styrkan i vårt arbetssätt är kompetens och småskalighet som gör att vi kan arbeta nära kunden. Vår företagsambition är att kunna bevara och levandegöra vår kulturmiljö och tradition genom kvalitativa tjänster.

C.H.A.B är din kompletta kulturmiljökonsult!

© C.H.A.B 2010

Lokrume Utgård, 621 74 Visby

www.chab.se

0498/27 87 79

Kartor, grafik och fotografier där annat inte anges: © C.H.A.B.

Omslaget: *Marie Jonsson AquaArkeologen Sverige i färd med metalldetektering på platsen för det bortodlade röset RAÄ 5:2. Foto åt öster.*

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriverket Gävle 2008. Medgivande I 2008/2044.

Innehåll

Sammanfattning 5

Inledning och bakgrund 5

Syfte, målsättning och metod 5

Kartanalys och tolkning 7

Undersökningen 9

Slutsatser 10

Tekniska och administrativa uppgifter 12

Bilaga 13

1. Fyndlista 13

2. Benlista 13

3. Planritning 14

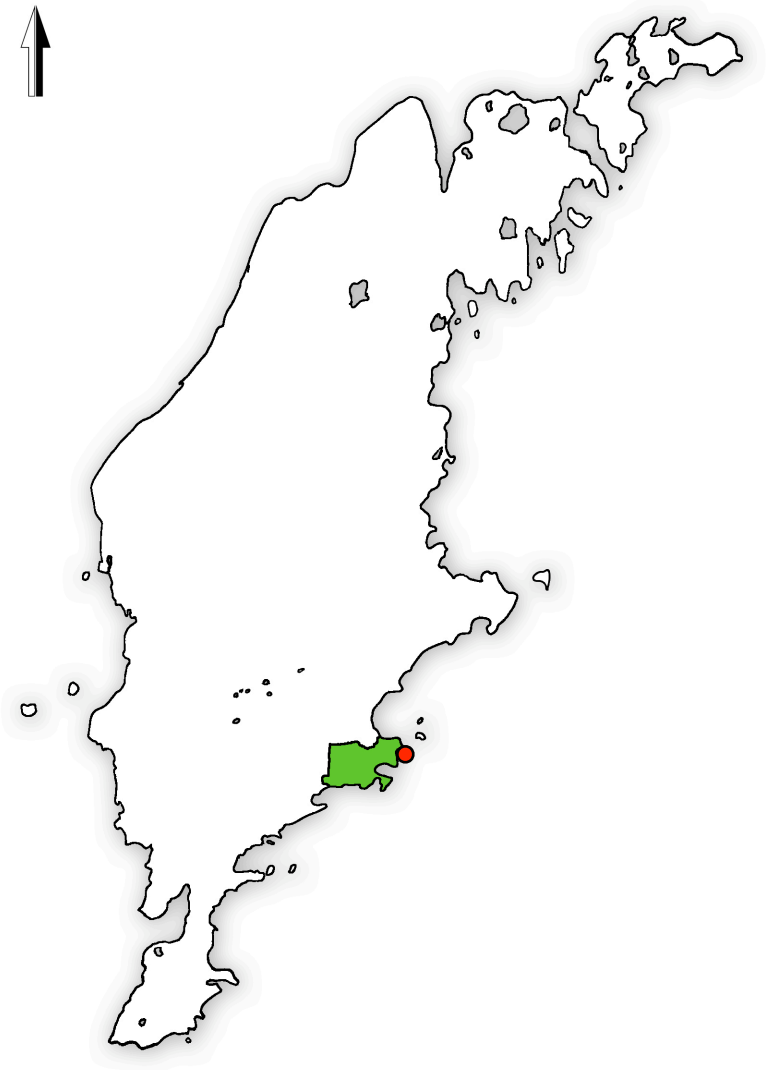

Fig. 1. *Situationskarta över Gotland med När socken samt undersökningsområdet markerat.*

Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Gotlands län utförde C.H.A.B under våren 2010 en arkeologisk undersökning av en skadad järnåldersgrav i När socken. På platsen fanns tidigare ett odlingsröse registrerat som nu är helt utplånad. Undersökningen begränsades till metallkartering, undersökning av ploglager samt omhändertagande av löst liggande fynd och ben.

Fig. 2. *Benet i naturlig storlek som gav upphov till undersökningen. Distal del av höger överarmsben från Humerus.*

Inledning och bakgrund

C.H.A.B utförde på uppdrag av Länsstyrelsen i Gotlands län under april 2010 en arkeologisk förundersökning av en skadad grav (RAÄ 5:2) på fastigheten Bomunds i Hammaren 1:15, När socken.

Graven upptäcktes 26 mars i samband med höjdmätningar inför ett arkeologiskt projekt som C.H.A.B bedrev i socknen. Vid tillfället påträffades ett ytligt liggande människoben i en höstplöjd åker. På platsen skall enligt FMIS finnas två odlingsrösen, varav det södra nu var bortodlat (RAÄ 5:2). Fyndet anmäldes till Länsstyrelsen, varvid beslöts att C.H.A.B skulle utföra en efterundersökning på platsen (dnr 431-965-10).

Undersökningen utfördes av arkeolog Peter d'Agnan, som sammanfattat föreliggande rapport. Deltagande i undersökningen var också praktikant Sofia Norgren samt underkonsult för metallkartering, AquaArkeologen Sverige Göran Ankarlilja och Marie Jonsson.

Syfte, målsättning och metod

Då den antagna graven redan var förstörd, och förmodligen omrörd av plogen i flera omgångar, var syftet med efterundersökningen att tillvarata eventuellt ytligt liggande gravfynd och ben samt metallfynd i ploglagret. Målsättningen var om möjligt datera och härleda gravens ursprungliga läge, samt genom kartstudier få reda på dess ursprung och gårdstillhörighet.

Arkivstudien inleddes med studier av historiska kartor samt genomgång av olika arkiv och register. Metoden för undersökningen var att genom metallkartering ta upp fynd samt ringa in ett område för det ursprungligt läget, och om så kunde göras,

undersöka ploglagret inom detta område genom sållning. Mätpunkter mättes in med GPS och höjder mättes med avvägningsinstrument från strandkanten som 0 punkt.

Topografi och kulturmiljö

Området utgörs av sandig och grusig åkermark i flack kustmiljö. Idag har genom landhöjning och strandförskjutning två mindre vikar (Lillvik i norr och Sävviken i söder) snörts av, där graven förr låg mitt på en höjdrygg och utstickande udde i havet.

När sockens yttre kustband har en tämligen okänd fornlämningsbild där få fornlämningar finns registrerade. Inom området finns bara RAÄ 5:1 och 2. Gravar, gravfält och andra fornlämningar kommer högre upp i bygden där gårdarna finns.

150m nordöst om platsen finns dock Hammarnäs fiskeläge som är utmärkt på Skattläggningskartan 1701, och skulle kunna ha ett medeltida ursprung, om inte äldre med tanke på den påträffade graven. Även vägsträckningen på den äldsta kartan tyder på det då vägen leder direkt till fiskeläget.

På platsen fanns enligt FMIS tidigare två odlingsrösen, RAÄ 5:1 och 2 (registrerade som bevakningsobjekt 1978) som misstänktes utgöra gravar i botten. RAÄ 5:1 var rund, 8m i diameter, 0,5m hög med övertorvad fyllning av 0,2-0,5m stora gråstenar. RAÄ 5:2 beläget 10m syd-sydost om det runda röset, var avlångt i syd-nordlig riktning, 6x3m långt, 0.4m högt med en övertorvad fyllning av 0,2-0,6m stora gråstenar.

Fig. 3. *Utdrag ur FMIS över del av När socken. Platsen för RAÄ 5:1 och 2 markerad.*

Idag finns här bara RAÄ 5:1 kvar som idag utgörs av ett runt odlingsröse, ca. 5 x 6m, samt ett litet röse ca. 1 x 1m strax öster om det stora (se fig. 7, samt planritning, bilaga 4). Det lilla röset skulle mycket väl kunna vara en grav. Båda är täckta av buskage längs fastighetsgränsen. I det stora röset finns stenar av varierande storlek, samt även mindre kalkstenshällar.

Den nuvarande markägaren kunde vid plöjningen hösten 2009 inte notera att det skulle funnits någon stensamling på platsen för RAÄ 5:2 och uppgav samtidigt att marken dessförinnan också legat i träda i årtionden. Förmodligen har alltså det registrerade odlingsröset RAÄ 5:2, vilket kan ha varit en grav, redan bortodlats av tidigare markägare.

Kartanalys och tolkning

Genom att studera och analysera historiska kartor kan man gå tillbaka till den äldsta kända landskapsbilden vid sekelskiftet 1600/1700. Många gånger har landskapet sett ut på samma sätt sedan järnålder eller i varje fall medeltid. Skattläggningkartan från 1701 (se fig. 5) visar att området för RAÄ 5:2 är en avlång åker, och en kartanalys med historiskt kartöverlägg visar att det legat ungefärligt mitt i denna åker. Åkerns beteckning på kartan är 13h, och hör till gården Bomunds i Hammaren. Gården hade i området 6 st "tvärar" enligt texten till kartan, vilka uppges med namn.

En av åkrarna heter faktiskt "*Rörtwär*", vilket antyder ordet "*roir*" i bemärkelse röse, alltså grav. Vid närmare analys förefaller det dock, om man räknar åkrarna från väster

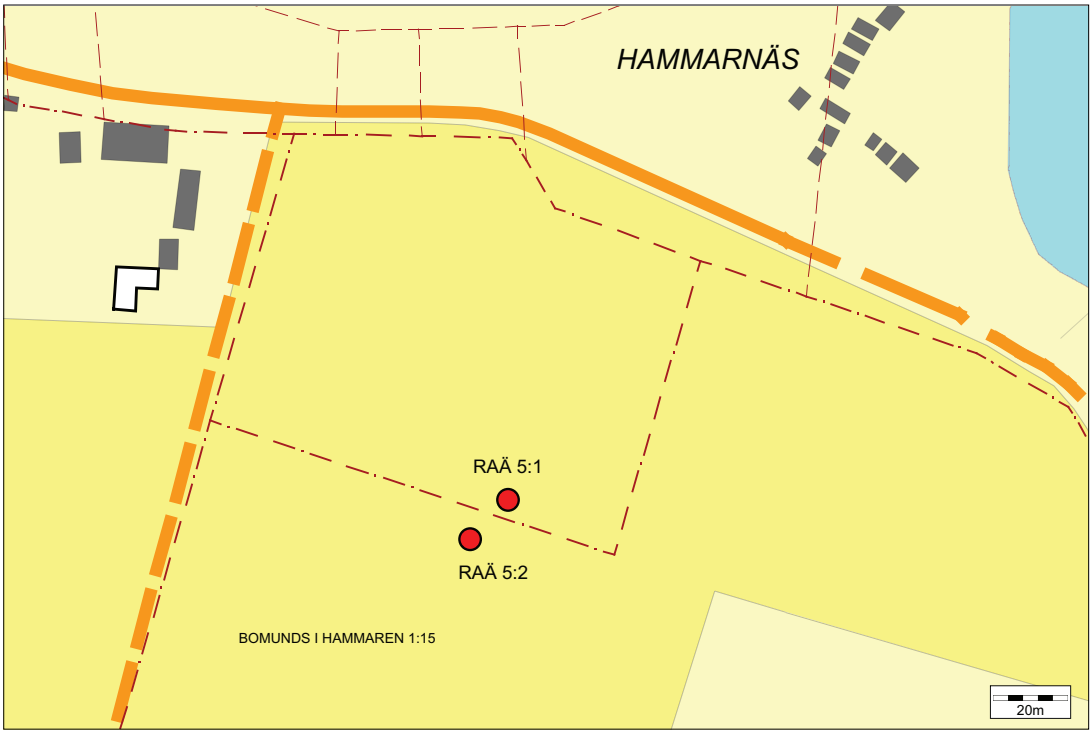

Fig. 4. *Hammarnäs fiskeläge samt position för RAÄ 5:1 och 2 enligt FMIS utmärkta på Fastighetskartan.*

Fig. 5. *Skattläggningkartan från 1701 med RAÄ 5:1 och 2 utplacerade.*

Fig. 6. *Lagaskifteskartan från 1887 med RAÄ 5:1 och 2 markerade. Notera att det västra impedimentet (RAÄ 5:2) är runt och det östra (RAÄ 5:1) rektangulärt.*

till öster, varav bland de första närmast gården heter "*Hemmanauten*", att den aktuella åkern hette "*Lång Hammar Näss*". Detta verkar också rimligt med tanke på dess form, belägenhet samt storlek i tunnland enligt texten. Odlingsröset (RAÄ 5:1) återfinns på gården "Hallbienna", dvs. dagens Hallbjänne och låg mot gränsen till Bomunds åker.

Nästa skede vi kan studera landskapet är under 1800-talet genom Lagaskifteskartan från 1887 då lanskapet fortfarande är sig tämligen likt sedan 1600-talet (se fig. 6). Efter Lagaskifte har åkrarna ändrat form, riktning och fått andra uppdelningar, varpå gränser och diken har ändrats, vilket i stora drag utgör dagens landskapsbild.

På Lagaskifteskartan syns två former som förmodligen markerar impediment vilka stämmer in på RAÄ 5:1 och 2. Notera också att det västra impedimentet här ligger mitt i en avlång mindre åker (samma åker som kan hittas på 1701 års karta) och inte vid dess gräns. Odlingsrösen ligger ofta invid gränser och åkerändar. Detta kan antyda att man hade vetskapen om att röset var en grav.

Man kan också notera att det västliga impedimentet (RAÄ 5:2) är runt i formen medan den östra, (RAÄ 5:1) är fyrkantigt. Detta skulle också kunna bekräfta på man låtit den den runda graven ligga kvar i åkern, medan man byggt på det fyrkantiga odlingsröset vid åkergränsen.

Undersökningen

Undersökningen påbörjades genom metallkartering där man samtidigt gick igenom åkermarken ytligt. Metallutslag markerades och mättes in med GPS. Överlag fanns mycket recent metall som inte sparades i form av spik, kedjelänkar, kapsyler mm, speciellt i angränsning till det stora kvarvarande röset RAÄ 5:1.

Två ytligt liggande benkoncentrationer kunde iakttags. **Område 1** (se planritning bilaga 4) i avsökningsområdets sydvästra hörn innehållandes djurtänder och ben, samt **område 2/ grav** mitt i avsökningsområdet som antogs innehålla människoben. Fynden som tillvaratogs var spridda över hela avsökningsområdet. Bland fynden fanns en halv glaspärla, en del av en hästsko, möjligen av medeltida typ, nit samt hästskosöm. Konstigt nog gav metallsökaren inga utslag alls vid benkoncentrationen med människoben. Pärlan låg ca. 5-6m ifrån benkoncentrationen (se planritning, bilaga 4).

Fig. 7. *Gravfynd, röd pärla av glas-fluss i naturlig storlek.*

Två provgropar grävdes (1x1m^2) för att om möjligt tillvarata fler gravgåvor från ploglagret, provgrop 1 (**PR1**) placerades där pärlan låg, och **PR2** mitt i benkoncentrationen (område2/grav). Jorden sållades till en början, men varken ben eller fynd fanns i jorden. Groparna grävdes till steril grusig sandbotten där man kunde se att hela ploglagret, ca. 0,25 - 0,30m, gick precis ned till den sterila sanden. Inga nedgrävningar eller anläggningar kunde ses. Vi kan här konstatera att eventuella rester av en möjlig grav helt utplånats och spritts över ett större område.

Slutsatser

Efter osteologisk analys från båda benkoncentrationerna framkom att inga fler människoben hade tillvaratagits. Benen kom från får, dock fanns även obestämbara benbitar. Det visar på två möjligheter. Graven kan ha blivit så pass förstörd att inga fler rester kunde hittas. Den andra förklaringen, och mer troliga med tanke på att inga fler ben eller gravgåvor förutom pärlan hittades, är att resten av graven ligger under det kvarvarande röset RAÄ 5:1. Plogen kan alltså ha "naggat" graven i kanten.

Rösets belägenhet under historisk tid mitt i en åker tyder på att landskapet sett annorlunda ut vid tidpunkten för gravläggandet. Antingen var marken inte brukad eller så gick ägogränserna annorlunda. Med pärlan, som tolkas som enda påträffade gravgåva är det inte möjligt att datera graven närmare än järnåldern, möjligen yngre järnålder (ca. 550 - 1050 e. Kr.), då begravningssättet tyder på det.

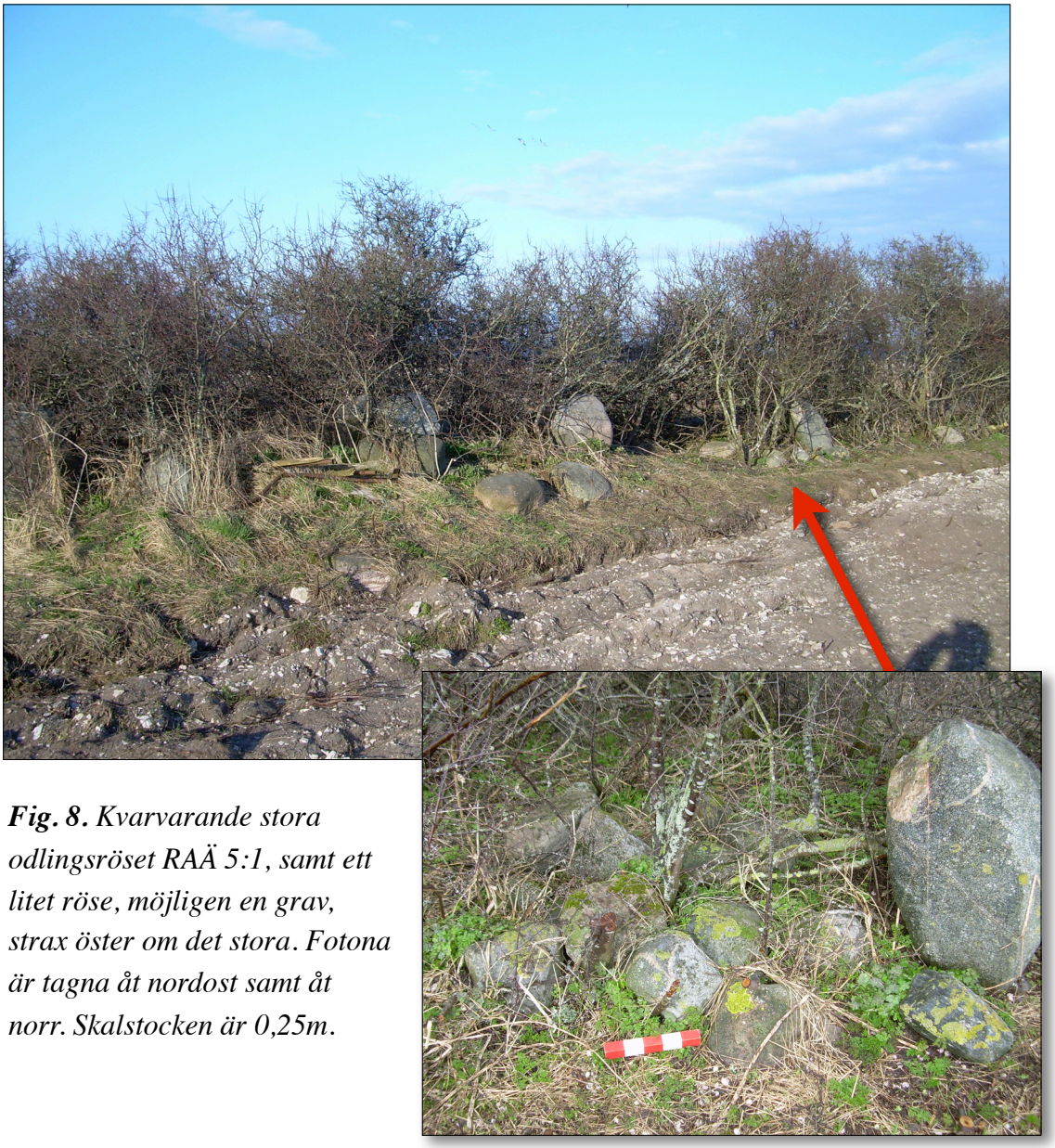

Fig. 8. *Kvarvarande stora odlingsröset RAÄ 5:1, samt ett litet röse, möjligen en grav, strax öster om det stora. Fotona är tagna åt nordost samt åt norr. Skalstocken är 0,25m.*

Då det finns risk för att gravar kan finnas under det kvarvarande röset och stensättningen, rekommenderar C.H.A.B ett skyddsavstånd på en meter vid plöjning, samt att RAÄ 5:1 registreras som fast fornlämning/grav. Inga fler stenar bör heller påföras. Inga fler antikvariska åtgärder än som sammanställts i denna rapport ses av C.H.A.B som nödvändiga för den eventuellt bortodlade graven.

Referenser

Muntliga uppgifter

Ove Petersson, När, Bommunds i Hammaren. Mars 2010.

Arkiv

Antikvariskt Topografiska Arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Gotlands Museums arkiv

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Register

Digitala Fornlämningsregistret (FMIS)

Statens Historiska Museums (SHM) digitala fyndregister

Länsmuseet på Gotlands digitala fyndregister

Kartor

Fastighetskartan (digital)

Skattläggningskarta 1701, 09-när-1

Lagaskifteskarta 1887, 09-när-124

Tekniska och administrativa uppgifter

C.H.A.B:s projektnr/Dnr:	*2010:1*
Länsstyrelsens Dnr:	*431-965-10*
Län/kommun:	*Gotlands*
Socken:	*När*
Fastighet:	*Bomunds i Hammaren 1:15*
RAÄ nr:	*5:2*
Position RT90:	*X 63 51 616*
	Y 16 75 182
Position SWEREF 99:	*X 63 52 069*
	Y 72 36 55
Kartsystem:	*RT90*
Höjdsystem:	*Eget*
Områdets höjd:	*Ca. 3,7 m. ö. h.*
Inmätning och exakthet:	*GPS, 3m*
Undersökningstyp:	*Särskild undersökning*
Undersökt/grävd yta:	1.237/*2m²*
Undersökningstid:	*18/4 -2010*
Arbetsdagar i fält:	*1*
Arbetsdagar kontor/arkiv:	*0,5*
Arbetsdagar totalt:	*1,5*
Uppdragsgivare:	*Länsstyrelsen i Gotlands län, kulturmiljö, 621 85 Visby*
Underkonsulter:	*AquaArkeologen Sverige*
Ansvarig för undersökningen:	*Peter d'Agnan*
Deltagande vid undersökningen:	*Peter d'Agnan, Göran Ankarlilja, Marie Jonsson, Sofia Norgren*
Osteologisk analys:	*Stina Norgren*
Typ av undersökning:	*Arkeologisk förundersökning*
Typ av lämning/ar:	*Grav, stensättning*
Datering:	*Järnålder*
Fynd:	*F1-7 och B1-6 har inlämnats till Gotlands Museum.*

Bilaga

1. Fyndlista

Nr.	Sakord	Datering	Antal/ Storlek/frag.	Vikt	Koordinater
F1	Hästsko	Medeltid?	*1/Del*	55g	X63 51 616 Y16 75 188
F2	Pärla	Järnålder	*1/Halv*	2g	X63 51 618 Y16 75 178
F3	Blyämne	-	*1/-*	30g	X63 51 602 Y16 75 178
F4	Hästskosöm	-	*1/Hel*	10g	X63 51 613 Y16 75 182
F5	Spik/nit	-	*1/Hel, del?*	10g	X63 51 611 Y16 75 179
F6	Kopparbleck	-	*1/Frag*	2g	X63 51 601 Y16 75 202
F7	Pärla av sjöliljestjälk/naturlig fossil?	-	*1/Hel*	5g	X63 51 607 Y16 75 188

2. Benlista

Nr.	Typ	Art	Antal/del	Vikt	Koordinater/område
B1	Humerus	*Homo*	1/dx, distal	16g	X63 51 612-7 Y16 75 182-5 Område 2/grav
B2	Phalanx	*Ovies*	1/ofusionerad proximalt	2,5g	X63 51 612-7 Y16 75 182-5 Område 2/grav
B3	Radius	*Ovies/capra*	1/ofusionerad distal epifys	3g	X63 51 612-7 Y16 75 182-5 Område 2/grav
B4	Tibia	*Ovies/capra*	1/dx	13g	X63 51 612-7 Y16 75 182-5 Område 2/grav
B5	Obestämt	*Ovies/capra?*	15/-	25g	X63 51 612-7 Y16 75 182-5 Område 2/grav
B6	Obestämt	*Ovies/capra?*	20/-	18g	X63 51 606 Y16 75 169 Område 1
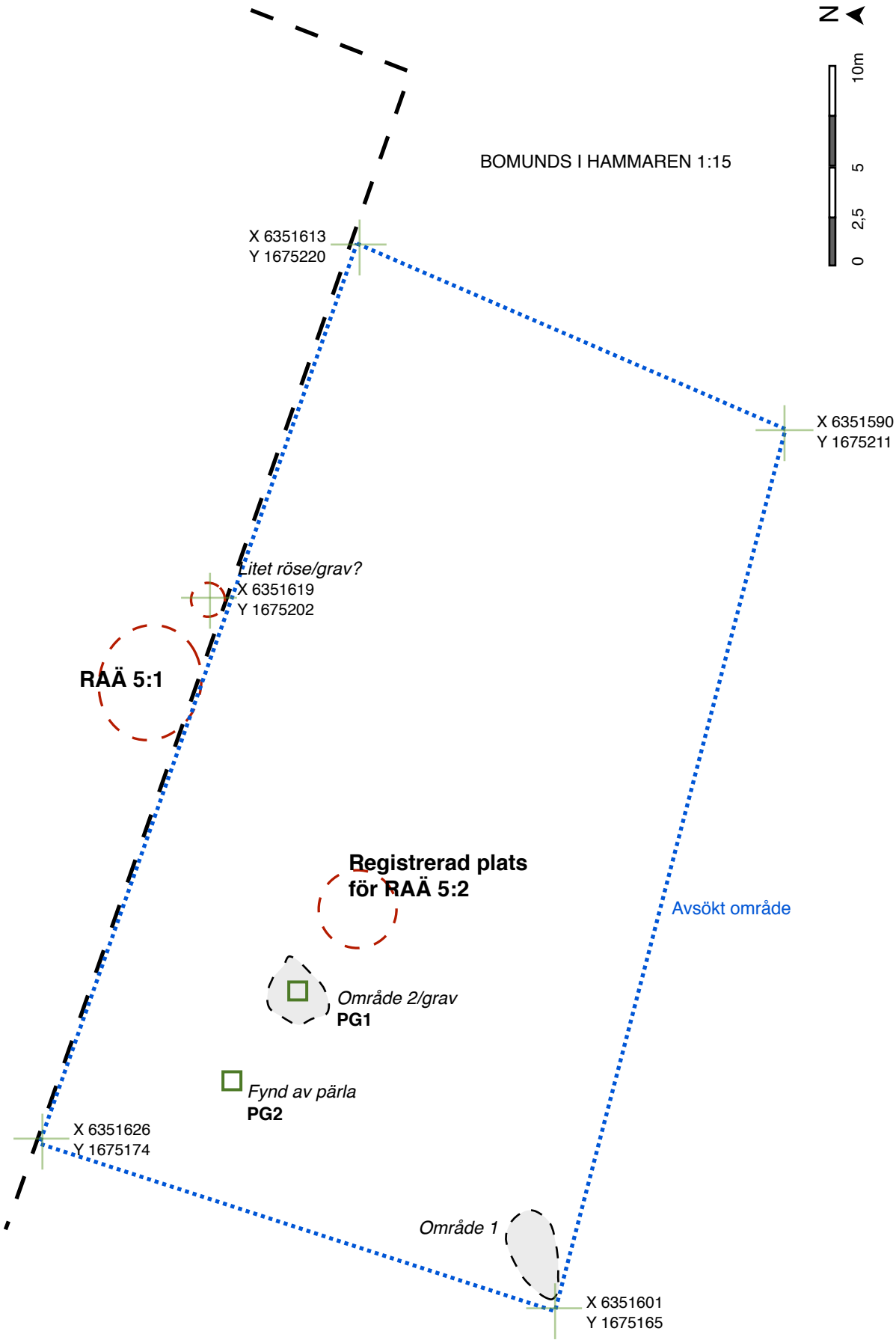
3. Planritning.